

Pierre Bonnassie (1932–2005)

Pierre Bonnassie urodził się 24 listopada 1932 roku w Rignac w departamencie Lot, w regionie Oksytania. Związany z historyczną krainą Quercy, gdzie spędził dzieciństwo i dokąd chętnie wracał w późniejszych latach, opuścił rodzinne strony, aby podjąć naukę w męskim Liceum Gambetty (Lycée Gambetta) w Cahors (1943–1950). Następnie przeniósł się do Paryża, aby w latach 1950–1952 uczęszczać na zajęcia przygotowawcze w jednym z najbardziej prestiżowych i wymagających liceów francuskich, Liceum Henryka IV (Lycée Henri IV). Nie wybrał jednak ścieżki edukacyjnej charakterystycznej dla absolwentów wskazanej szkoły, związanej z kontynuacją nauki w jednej z *grandes écoles* (np. École normale supérieure), ale zdecydował się wrócić na południe, do Tuluzi. W 1952 roku rozpoczął studia na tamtejszym uniwersytecie, na Wydziale Literatury i Nauk Humanistycznych (Faculté des Lettres et Sciences Humaines) i w 1957 roku uzyskał *Agrégation d'Histoire*, stając się oficjalnie funkcjonariuszem państwowym z możliwością nauczania. W czasie studiów był zatrudniony jako przełożony internatu (*maître d'internat*) w Cahors (1952–1953) oraz w Tuluzie (1953–1957). Po studiach historycznych na krótko przeniósł się do Marsylii, gdzie podjął pracę jako nauczyciel historii w liceum Saint-Charles (1957–1959). Wkrótce jednak wrócił do Tuluzi; początkowo nauczał w liceum Pierred-Fermat (1961–1962), a następnie otrzymał stanowisko asystenta na Wydziale Literatury (1962–1966), które, jak się okazało, związało go z Uniwersytetem w Tuluzie na czas całej kariery akademickiej¹. W tym ośrodku przeszedł pełny naukowy *cursus honorum*, od starszego asystenta (1966–1974), poprzez wykładowcę (1974–1975), profesora 2 klasy, bez katedry (1975–1980) oraz po profesora 1 klasy (od 1980 roku), aby ostatecznie w 1997 roku przejść na emeryturę.

W czasie studiów ogromny wpływ na P. Bonnassiego wywarł Philippe Wolff (1913–2001), specjalizujący się w badaniach nad historią społeczną i gospodarczą południowej Francji². Już w 1954 roku zaproponował on swojemu uczniowi przedmiot pracy dyplomowej: organizacja pracy w Barcelonie pod koniec XV wieku³, a także polecił mu udać się na wyjazd badawczy do Katalonii (1954–1955). Współpraca układała się pomyślnie i gdy tylko P. Bonnassie zdał *Agregation*, podjął się napisania

¹ Właściwie od 1971 roku Université de Toulouse – Le Mirail, a obecnie, od 2014 roku, Université Toulouse II – Jean Jaurès.

² Por. np. P. Wolff, *Commerce et marchands de Toulouse*, v. 1350 – v. 1450, Paris 1954.

³ Praca została ostatecznie opublikowana jako: P. Bonnassie, *La organización del trabajo en Barcelona a fines del siglo XV*, Barcelona 1975.

pracy doktorskiej pod okiem swojego mistrza. Młody badacz, idąc za wskazówkami P. Wolffa, zwrócił uwagę na problematykę społeczeństwa Katalonii w okresie przejścia od epoki karolińskiej do ustroju feudalnego, czemu sprzyjało bogactwo archiwów katalońskich, zwłaszcza dla X–XI w.

Jeszcze przed doktoratem opublikował kilka prac naukowych związanych ze wskazanym tematem. Jeden z jego pierwszych artykułów ukazał się na łamach czasopisma „Annales du Midi”, z którym był związany od 1962 roku⁴. P. Bonnassie przedstawił w nim, na przykładzie rodziny Vivas, procesy społeczno-gospodarcze zachodzące w społeczeństwie katalońskim, a więc wzrost liczby transakcji kupna-sprzedaży, akumulację dóbr ziemskich, obieg monetarny, podniesienie efektywności rolnictwa związane z zastosowaniem irygacji i dogodnym klimatem, a także kształtowanie się wąskich grup rodzinnych opartych przede wszystkim o instytucję małżeństwa⁵. Ponadto podejmował problemy związane z ustrojem feudalnym. Ukazywał, że przysięgi i umowy z terenów Katalonii nie tyle ilustrowały drabinę społeczną opartą na hierarchii praw nad ziemią, ile polityczną równowagę sił między panem a jego *fideles*, i stąd też istotną rolę odgrywała zasada *convenientia* – uzgodnienia wzajemnych powinności⁶. W innej pracy analizował na niwie spraw gospodarczych działania wspólnoty monastycznej w Sant Cugat, zatroskanej o rozwój swojej własności ziemskiej⁷.

Wskazane artykuły można uznać za próbkę badań społeczno-gospodarczych, swoisty przyczynek do znacznie szerszej rozprawy, którą przygotowywał P. Bonnassie. Należy zauważyć, że w latach 1968–1973 francuski historyk w całości poświęcił się pracy nad doktoratem, nie publikując w tym okresie żadnych artykułów. Owoc prowadzonych badań naukowych ujrzał światło dzienne w 1973 roku, gdy przed komisją, której przewodniczącym był słynny Georges Duby, obronił z wyróżnieniem pracę doktorską pt. *Croissance et mutations d'une société. La Catalogne du milieu du X à la fin du XI siècle*⁸. P. Bonnassie podjął w niej kwestię związku pomiędzy wzrostem gospodarczym a narodzinami feudalizmu katalońskiego. Pracę oparł się na bardzo solidnej bazie źródłowej, analizując ponad 15 000 dokumentów z X–XII w., z których znaczna część po raz pierwszy trafiła na karty historiografii. Pozwoliło mu to

⁴ P. Bonnassie pełnił w nim funkcję sekretarza redakcji (1962–1974), następnie współredaktora (1974–1991), a ostatecznie honorowego przewodniczącego redakcji (od 1991 roku).

⁵ P. Bonnassie, Une famille de la campagne barcelonaise et ses activités économiques aux alentours de l'An Mil, *Annales du Midi* 76, 1964, s. 261–303; por. tenże, A Family of the Barcelona Countryside and Its Economic Activities Around the Year 1000, w: *Early Medieval Society*, red. S. L. Thrupp, New York 1967, s. 103–123.

⁶ P. Bonnassie, Les conventions féodales dans la Catalogne du XI^e siècle, *Annales du Midi* 80, 1968, s. 529–561; por. tenże, Les conventions féodales dans la Catalogne du XI^e s., w: *Les structures sociales de l'Aquitaine, du Languedoc et de l'Espagne au premier âge féodal. Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique, Sciences humaines*, Toulouse, 28–31 mars, 1968, red. J. Schneider, Paris 1969, s. 187–219.

⁷ P. Bonnassie, Un contrat agraire inédit du monastère de Sant Cugat (28 août 1040), *Anuario de estudios medievales* 3, 1966, s. 441–450.

⁸ Rapport z obrony, por. M. Berthe, Pierre Bonnassie: *Croissance et mutations d'une société. La Catalogne du milieu du X^e à la fin du XI^e siècle*, *Annales du Midi* 85, 1973, s. 360–366.

na stworzenie szerokiego oglądu społeczeństwa Katalonii, zwłaszcza, że wykorzystał nie tylko dominujące dotychczas w dyskursie naukowym materiały z archiwów kościelnych, ale też w znacznym stopniu pochodzące ze środowisk świeckich. W pracy śmiało posługiwał się metodą statystyczną, uznawaną w tamtym czasie za nowatorską. Wyniki kwerend przedstawił bowiem w formie licznych tabel i wykresów, a część ustaleń zobrazował za pomocą map.

Swoją pracę podzielił na cztery główne części: 1) obraz społeczeństwa katalońskiego około 950–1020; 2) wzrost gospodarczy na terenie Katalonii do połowy XI wieku; 3) zmiany społeczno-gospodarcze od 1020/1030 do 1050 roku; 4) obraz nowych ram społeczno-politycznych. W pierwszej części, czerpiąc inspiracje z myśli Georgesa Duby'ego, który był dla niego swoistym „ojcem duchowym”⁹, przedstawił, że około 1000 roku w społeczeństwie Katalonii zaszły istotne zmiany, charakteryzujące się upadkiem starych struktur społeczno-politycznych, będących dziedzictwem rzymsko-wizygockim. P. Bonnassie przekonywał, że wskazane ramy społeczne opierały się o dwie główne zasady, tj. własności prywatnej, charakteryzującej społeczeństwo ludzi wolnych (alleutierów), oraz suwerenności publicznej, realizowanej przez hrabiów jako gwarantów sprawiedliwości i porządku, działających w interesie wspólnoty. Jednakże ten porządek został zaburzony w związku z wyraźnym wzrostem liczby ludności. Napędził on rozwój rolnictwa i doprowadził do zagospodarowania nowych obszarów pod uprawy rolne, głównie ziem nizinnych, które na przełomie VIII i IX wieku zostały zdobyte przez Franków w czasie ekspansji na Półwysep Iberyjski. Ponadto rozwinął się handel, zwłaszcza ze światem arabskim, dzięki czemu nastąpił napływ złota, określany nawet mianem „gorączki złota”.

Kształtujące się w tych warunkach nowe realia wytworzyły oraz zaostrzyły rywalizację o dobra i zasoby, niszcząc podstawy dotychczas istniejącego porządku społeczno-politycznego. Stopniowo zatem pojawiały się, doprecyzowywane w najdrobniejszych szczegółach, kontrakty feudalne i przysięgi lojalności, regulujące wzajemne zobowiązania zainteresowanych stron. Stosunki feudalne zaczęły przecinać całe społeczeństwo katalońskie, zarówno klasę rycerzy, jak i chłopów, którzy wzywali się, dobrowolnie lub pod przymusem, własności prywatnej, gwarantowanej dotychczas przez władzę publiczną. Odtąd pojawiają się panowie ziemscy mogący narzucać podatki na płody rolne w zamian za obietnicę opieki zbrojnej. W tych nowych warunkach narodziła się władza hrabiów Barcelony, władza o charakterze terytorialnym i senioralnym, zapewniająca zdolność stanowienia i egzekwowania prawa na podległych ziemiach oraz redystrybucji dóbr. W połowie wieku XI, m.in. za rządów Rajmunda Berengara I (1035–1076), Barcelona stała się dominującą siłą w regionie, redukując rolę polityczną lokalnej arystokracji. Opierając się na stosunkach senior-wasal, jej władcy ukształtowali rozległą sieć relacji z różnymi przedstawicielami miejscowej elity, z którą wchodzili w różnorakie interakcje, np. kupując ich lojalność arabskim złotem czy też niszcząc buntowników. W swojej pracy P. Bonnassie zauważył również, że na początku XII wieku w źródłach zaczęła być uchwytna nazwa „Katalonia”, początkowo w formie przymiotnika „kataloński”. Według autora wyra-

⁹ G. Pradalié, In memoriam Pierre Bonnassie (1932–2005), *Annales du Midi* 117, 2005, s. 142.

zać miała sposób, jak społeczeństwo katalońskie mogło być postrzegane przez obserwatorów zewnętrznych, tj. jako mieszkańcy czy też strażnicy zamków: *castalani*, *castalans*. Stwierdził zatem, że analizowany przez niego okres jest istotnym etapem na drodze ku kształtowaniu się katalońskiej tożsamości¹⁰.

Praca P. Bonnassiego spotkała się z ciepłym przyjęciem członków komisji egzaminacyjnej, który rozpływali się w zachwytach nad skrupulatnością analiz i dojrzałością stawianych wniosków. W opinii Roberta Fossiera (Paris I Sorbonne) teza doktorska była „oszałamiająca”, według P. Wolffa osiągnęła „poziom najlepszych francuskich mediewistów”. Uznanie wyraził również przewodniczący komisji doktorskiej, Georges Duby, który powiedział o niej z humorem i uznaniem, że to „idealne ciało bez grama tłuszczu”¹¹. Nie powinno zatem dziwić, że dysertacja doktorska P. Bonnassiego została opublikowana, choć pod nieco zmienionym tytułem, w dwóch tomach liczących łącznie 1045 stron, w latach 1975–1976¹². Za swoją pracę został nagrodzony przez Académie des inscriptions et belles-lettres, która przyznała mu Nagrodę Goberta w 1977 roku. Ponadto w rok po obronie otrzymał stanowisko wykładowcy, aby już w 1975 roku zostać profesorem bez katedry na Uniwersytecie w Tuluzie.

Doktorat określił główne ramy zainteresowań, w których miał się poruszać P. Bonnassie przez całą karierę naukową. Tak więc jego głównym obszarem badawczym była geneza i kształt feudalizmu katalońskiego¹³. Poruszane zagadnienia oraz główne idee francuskiego historyka wskazać można na przykładzie studiów nad społecznościami wiejskimi Katalonii. P. Bonnassie – podobnie jak w swoim doktoracie – pokazywał, że przed wprowadzeniem władzy o charakterze senioralnym lokalne społeczności posiadały znacznie więcej swobód o charakterze gospodarczym, politycznym czy religijnym, będąc m.in. właścicielami miejsc kultu lub niemal w pełni kontrolując produkcję rolną. Jednakże transformacja feudalna zwiększyła zakres władzy arystokracji, która nakładała podatki, kontrolowała środki produkcji i ograniczała dotychczasowe relatywnie swobodne formy egzystencji społeczności wiejskich. Efektem tych zmian było zanikanie wielu form organizacji społecznej, jak walenckich *huerta* lub katalońskich *sagreses*, z których część przetrwała jako organizacje oporu wobec władzy senioralnej. Główna konkluzja transformacji feudalnej w zakresie społeczno-politycznym na ziemiach katalońskich zawierała się w stwierdzeniu, że lenna stały się uprzywilejowanym środkiem redystrybucji uprawnień, praw i dochodów po-

¹⁰ M. Zimmermann, L'œuvre historique de Pierre Bonnassie (1932–2005), *Le Moyen Âge* 112, 2006, s. 137–139; por. P. Bonnassie, *Histoire d'un pays, histoire d'une vie*: Claudio Sánchez Albornoz et les origines de la nation espagnole, *Le Moyen Âge* 83, 1977, s. 303–312, gdzie autor także podjął temat związany z tożsamością narodową.

¹¹ M. Berthe, Pierre Bonnassie (jak w przyp. 8), s. 363–366: „un corps parfait, sans une once de gras”.

¹² P. Bonnassie, *La Catalogne du milieu du X^e siècle à la fin du XI^e siècle. Croissance et mutations d'une société*, t. 1–2, Toulouse 1975–1976.

¹³ Por. np. tenże, *Des refuges montagnards aux États pyrénéens*, w: *Les Pyrénées: de la montagner à l'homme*, red. F. Taillefer, Toulouse 1976, s. 103–163; tenże, *El feudalisme català*, s. X, L'avenç. *Història dels països catalans* 7/8, 1978, s. 32–39; tenże, *Sur la genèse de la féodalité catalane: nouvelles approches*, w: *Il Feudalesimo nell'Alto Medioevo*, Spoleto 2000, s. 569–606.

między członkami klasy dominującej, które posiadali poprzednio członkowie wiejskich społeczności. W opinii historyka z Tuluzy był to więc mechanizm o znamionach wyzysku czy nawet zniewolenia (*l'asservissement*)¹⁴.

P. Bonnassie na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych zaczął rozszerzać obszar badawczy, wychodząc z Katalonii również na południe Francji, a także wykraczając poza dominujące w jego praktyce badawczej źródła o charakterze normatywnym¹⁵. Wkrótce dołączył do grona wybitnych francuskich historyków mentalności i poruszał kwestie związane z kulturowym obrazem społeczeństwa feudalnego. Rozwój naukowy na tym polu obrazują m.in. artykuły na temat obiegu monetarnego w Owernii i Rouergue oraz opisu twierdz w *Liber miraculorum sancte Fidis*, niemal w całości oparte o materiał hagiograficzny¹⁶. Zwieńczeniem tej ścieżki badawczej była współpraca z Dominiquem Iogna-Pratem oraz Pierre-André Sigalem przy pisaniu wspólnego rozdziału na temat hagiografii południowej Francji do pierwszego tomu pracy wydawnictwa Brepols: *Hagiographies. Histoire internationale de la littérature hagiographique latine et vernaculaire en Occident des origines à 1550*¹⁷.

Zainteresowanie historyka zaczęły przykuwać także takie tematy, jak społeczeństwo i mentalność wizygockiej Hiszpanii, znaczenie terminów „kultura” i „klasa służebna” w historiografii czy zjawisko niewolnictwa w IV–XI wieku. Zbiór jego prac poruszających wskazane kwestie został opublikowany w języku angielskim w 1991 roku¹⁸. Natomiast znacznie rozszerzona kolekcja studiów, uwzględniająca także problematykę m.in. Pokoju Bożego, obraz rycerstwa w źródłach hagiograficznych czy herezji na południu Francji, doczekała się publikacji również w języku francuskim¹⁹. Ponadto należy zwrócić uwagę na inną pracę P. Bonnassiego. W artykule inspirowanym metodami antropologicznymi, a opublikowanym na łamach czasopisma „Annales”, poruszył kwestię konsumpcji pokarmów uznanych za nieczyste. Autor, opierając się na solidnej bazie źródłowej, na którą składają się m.in. *Libri Paenitentiales*, liczne kroniki, roczniki oraz przekazy hagiograficzne, wyróżnił siedem rodzajów zakazów tworzących społeczne ramy podziału żywności na czystą

¹⁴ Tenze, Les communautés rurales en Catalogne et dans le pays valencien (IXe milieu XIV^e siècle), w: Les communautés villageoises en Europe occidentale du Moyen Âge aux Temps modernes. Quatrième journées internationales d'histoire, Centre culturel de l'abbaye de Flaran, 8–10 septembre 1982, red. Ch. Higounet, Auch 1984, s. 79–115.

¹⁵ P. Bonnassie, L'Occitanie, un État manqué?, L'Histoire 14, 1979, s. 31–40; tenże, Du Rhône à la Galice: Genèse et modalités du régime féodal, w: Structures féodales et féodalisme dans l'occident méditerranéen (X^e–XIII^e siècles). Bilan et perspectives de recherches. Colloque international organisé par le Centre National de la Recherche Scientifique et l'École Française de Rome (Rome, 10–13 octobre 1978), red. K. Eubel, Paris 1980, s. 17–56.

¹⁶ P. Bonnassie, La monnaie et les échanges en Auvergne et Rouergue aux Xe et XIe siècles, d'après les sources hagiographiques, Annales du Midi 90, 1978, s. 275–288; tenże, Les descriptions de forteresse dans le Livre des miracles de Sainte Foy de Conques, w: Mélanges d'archéologie et d'histoire médiévales: en l'honneur du Doyen Michel de Bouard, Genève 1982, s. 17–26.

¹⁷ P. Bonnassie, P.-A. Sigal, D. Iogna-Prat, La Gallia du Sud, 930–1130, w: Hagiographies. Histoire internationale de la littérature hagiographique latine et vernaculaire en Occident des origines à 1550, t. 1, Turnhout 1994, s. 289–344.

¹⁸ P. Bonnassie, From Slavery to Feudalism in South-Western Europe, Cambridge 1991.

¹⁹ Tenze, Les sociétés de l'an mil: un monde entre deux âges, Bruxelles 2001.

i nieczystą – swoiste tabu spożywcze. Ludzie przekraczali je w okresie dotkliwego głodu i klęsk, uciekając się m.in. do konsumpcji padliny. P. Bonnassie wskazał ponadto, że w latach 793–1032 w różnych częściach Europy udokumentowano dziewięć przypadków kanibalizmu. Główną przyczynę takich aberracyjnych działań autor widział w konieczności przetrwania oraz walki z głodem, która ostatecznie popchnęła ludzi do ulepszenia technik oraz praktyk rolniczych, a także przyczyniła się do zmian w metodach upraw²⁰.

Temat rozwoju i zmian w rolnictwie w okresie od VIII do XII wieku zajmował ważne miejsce w dorobku naukowym historyka z Tuluzy. Znaczną rolę w ukształtowaniu takich zainteresowań badawczych P. Bonnassiego odegrał Charles Higounet. Zachęcił on młodego historyka do pogłębienia studiów nad, jak sam to rozumiał, „wielkim tematem” intensyfikacji produkcji rolnej²¹. Oprócz wspomnianych już powyżej prac można zwrócić uwagę na tekst *La croissance agricole du Haut Moyen Âge dans la Gaule du Midi et le Nord-Est de la Péninsule ibérique: chronologie, modalités, limites*²². P. Bonnassie przedstawił w nim kilka konkluzji: 1) rozwój rolnictwa na południu Francji i w Katalonii, którego oznaki można zauważyć w VII–X wieku, wiązał się z upadkiem nieproduktywnego już w tym okresie niewolnictwa; 2) wzrost produkcji powstawał w oparciu o indywidualne inicjatywy chłopów, zbiegłych niewolników i osadników, którzy zaczęli uprawiać ziemie dotychczas stojące odłogiem czy wyrąbywać lasy; 3) dzięki temu powstała prężna warstwa chłopów – drobnych właścicieli ziemskich, zawłaszczających pustą ziemię i dzierżących ją na zasadzie milczącego sformalizowania; 4) w związku z tym pojawiają się nowe formy dzierżawy gruntów, zwłaszcza w dużych posiadłościach, takie jak np. dziesięcina, *agrier* (1/9) i *tasque* (1/11); 5) powstaje i aż do XIII wieku funkcjonuje szereg małych sanktuariów złączonych bezpośrednio z drobnymi osiedłami wiejskimi; 6) rozwój rolnictwa na południu Francji był procesem powolnym, rozłożonym na stulecia i nierównomiernym w zależności od regionu, podczas gdy w Katalonii był dynamiczny i rozciągał się na okres dwóch lub trzech pokoleń; 7) główną przyczyną wzrostu produkcji rolnej była motywacja chłopów walczących o przetrwanie i mających nadzieję na wolność.

W opisie społeczeństwa feudalnego pióra P. Bonnassiego można zauważyć, że często pojawiają się wyrażenia sugerujące, że autor związał się emocjonalnie z ludźmi, którzy byli w historii upokarzani, wyzyskiwani czy uciskani. Z jego prac przebija sympatia, ale i współczucie dla ich położenia, np. gdy pisze o rozwoju rolnictwa, nie waha się użyć następujących słów: „Wreszcie na pewno nigdy nie poznamy ceny – w pracy, w cierpieniu – jaką zapłacili autorzy tej ekspansji, czyli chłopci”²³.

²⁰ Tenże, *Consommation d'aliments immondes et cannibalisme de survie dans l'Occident du Haut Moyen Âge*, *Annales. E. S.C.* 44, 1989, s. 1035–1056.

²¹ Tenże, *La croissance agricole du Haut Moyen Âge dans la Gaule du Midi et le Nord-Est de la Péninsule ibérique: chronologie, modalités, limites*, w: *La Croissance agricole du Haut Moyen Âge. Chronologie, modalités, géographie*. Centre Culturel de l'Abbaye de Flaran: dixièmes journées internationales d'histoire, 9, 10, 11 septembre 1988, red. J.-B. Marquette, Auch 1990, s. 13.

²² Tamże, s. 13–35.

²³ Tamże, s. 31: „Enfin nous ne connaissons certainement jamais le prix – en travail, en souffrances – qui a été payé par les auteurs de cette expansion, à savoir les paysans défricheurs”.

Wielokrotnie zwracał uwagę, iż w czasie rozszerzania prerogatyw władzy senioralnej największe koszty zmian społeczno-politycznych ponosiła warstwa chłopska, będąca w jego pismach ofiarą niesprawiedliwości, gniecionej pańszczyzną i przymuszana do zrzeczenia się własności prywatnej.

Ponadto w twórczości badacza pochodzącego z Rignac daje się zauważyć pewien sentyment regionalny. P. Bonnassie w swoich pracach podkreślał, że obszary po obu stronach Pirenejów – Oksytania oraz Katalonia – były ze sobą w okresie średniowiecza ściśle związane kulturowo i politycznie, a tamtejszy model transformacji feudalnej jest na swój sposób oryginalny i różny od północnej Francji. Sprawy odrębności polityczno-kulturowej poruszył w artykule o wiele mówiącym tytule *L'Occitanie, un État manqué?*²⁴ P. Bonnassie postawił pytanie o to, dlaczego między połową XI a końcem XII wieku, gdy w Europie kształtowały się państwa anglo-normańskie, aragońskie, kastyljskie oraz kapetyńskie, którego początki widzi dopiero od rządów Filipa II Augusta (1180–1223), nie powstało żadne państwo prowansalskie, choć wydaje się, że istniały ku temu solidne podstawy. Tereny oksytańskie były bowiem rozwinięte pod względem ekonomicznym, funkcjonowały tutaj liczne miasta, co sprzyjało rozwojowi handlu, również w międzynarodowej skali. Na polu kulturowym Południe mogło mieć przewagę nad Północą, gdyż język prowansalski, *langue d'oc*, był używany w poezji trubadurów już w XI wieku, a w XII wieku urósł do rangi języka dworskiego – Ryszard Lwie Serce, który być może nie znał wcale angielskiego, mówił i pisał w *langue d'oc*. W opinii P. Bonnassiego główną rolę w nieukształtowaniu się osobnego państwa oksytańskiego odegrało rozdrobnienie feudalne i panująca w regionie równowaga sił pomiędzy hrabiami, wicehrabiami oraz innymi przedstawicielami lokalnych elit. Sytuacja ta nie pozwoliła na skumulowanie w jednym ręku niepodzielnej władzy, jak to miało miejsce np. w Katalonii czy w Île-de-France²⁵.

Pokłósiem podjętej problematyki był inny artykuł przedstawiający w aspekcie porównawczym rozwój Hrabstwa Tuluzy oraz Hrabstwa Barcelony w IX–XIII wieku²⁶. Na wstępie autor ukazuje dwa obrazy. W 801 roku Wilhelm z Gellone, hrabia Tuluzy, wjeżdża do Barcelony jako zdobywca, co skutkuje poddaniem ziem katalońskich pod orbitę prowansalskich wpływów kulturowych i politycznych. Natomiast w 1213 roku Piotr I, król Aragonii, Sycylii i hrabia Barcelony, w przededniu bitwy pod Muret występuje jako senior Rajmunda VI. Wskazane przykłady znakomicie ilustrują zmianę sytuacji politycznej, jaka nastąpiła w długiej rozciągłości czasowej, oraz ukazują dwa modele rozwoju władzy terytorialnej. P. Bonnassie przedstawia, że hrabiom Tuluzy nigdy nie udało się stworzyć państwa opartego na solidnych strukturach oraz zdolnego do skutecznego narzucenia i egzekwowania władzy miejscowej arystokracji.

²⁴ P. Bonnassie, *L'Occitanie, un État manqué?*, *L'Histoire* 14, 1979, s. 31–40.

²⁵ Badania P. Bonnassiego w tym temacie kontynuowała m.in. H. Débax, *L'échec de l'Etat occitan. Sur les divergences de l'évolution entre Occitanie et Catalogne (IX^e–XIII^e siècles)*, w: *Càtars i trobadors. Occitània i Catalunya: renaixença i futur*, wyd. Museu d'Història de Catalunya, Barcelona 2003, s. 68–75.

²⁶ P. Bonnassie, *Le comté de Toulouse et le comté de Barcelone au début du IX^e au début du XIII^e siècle: 801–1213 – esquisse d'histoire comparée*, w: *Actes del vuitè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, red. A. M. Badia Margarit, M. Camprubí, t. 1, Amsterdam 1989, s. 27–45.

Tuluza nigdy nie zjednoczyła zatem wokół siebie całej Oksytanii, a w końcu stała się, po podboju kapetyńskim, prowincją Królestwa Francji. Hrabiowie Barcelony zdołali zaś wykorzystać zarówno rozwój gospodarczy, jak i system lenny, aby zdominować lokalną arystokrację i skupić władzę w regionie Katalonii. Osiągnięta stabilizacja pozwoliła im na ekspansję terytorialną, wyrażającą się w sporach o Carcassonne, zhołdowaniu (przejściowym) Hrabstwa Tuluzy, zdobyciu Walencji, a nawet sięgnięciu po tron Sycylii. Można zatem stwierdzić że P. Bonnassie potrafił znakomicie połączyć prowadzone badania na niwie społeczno-gospodarczej, aby zobrazować w szerokiej perspektywie diachronicznej zachodzące procesy natury politycznej.

Podsumowując działalność naukową P. Bonnassiego, należy podkreślić jego znaczny wkład w rozwój studiów nad społeczeństwem i mentalnością feudalną, w czym okazał się godnym kontynuatorem dzieła Marca Blocha oraz Georges'a Duby'ego. Analizując kataloński model transformacji społecznej, określany mianem „najdoskonalszego wyrazu feudalizmu południowego”²⁷, przyczynił się do naświetlenia procesu kształtowania się społeczeństwa feudalnego po obu stronach Pirenejów. P. Bonnassie stworzył solidną bazę porównawczą do dalszych badań nad przeobrażeniami w śródziemnomorskim świecie okresu średniowiecza, która niemal zawsze stanowiła istotny punkt odniesienia dla innych badaczy tematu.

Za swoją działalność naukową był wielokrotnie odznaczany. W 1981 roku otrzymał Nagrodę Katalonii przyznaną przez Instytut Studiów Katalońskich w Barcelonie (Premio Catalonia de l'Institut d'Estudis Catalans). Ponadto w uznaniu zasług na rzecz promocji kultury i historii Katalonii został odznaczony przez jej autonomiczne władze (Generalitat de Catalunya) Krzyżem św. Jerzego (Creu de Sant-Jordi) w 1988 roku. Natomiast w roku 1993 otrzymał doktorat *honoris causa* Uniwersytetu w Barcelonie.

P. Bonnassie sprawował szereg funkcji w uznanych gremiach naukowych. Był m.in. członkiem stowarzyszonym Instytutu Studiów Katalońskich (Institut d'Estudis Catalans). W latach 1978–1986 zasiadał w Narodowym Komitecie Badań Naukowych (Comité National du CNRS – Commission 40), w 1986–1990 w Komisji Naukowej Uniwersytetu w Tuluzie, a w 1985–1989 w Komisji Naukowej Casa de Velázquez w Madrycie. Ponadto przynależał do Rady Doskonalenia Ośrodka Wyższych Studiów Cywilizacji Średniowiecznej w Poitiers (Conseil de Perfectionnement du Centre d'Études Supérieures de la Civilisation Médiévale) czy Komisji Specjalistów w dziedzinie historii na Uniwersytecie w Paryżu (Commission de Spécialistes (Histoire) de l'Université de Paris VII)²⁸. Ponadto – poza wieloletnią współpracą z „Annales du Midi” – sprawował również funkcje członka redakcji w czasopismach francuskich: „Archéologie du Midi Médiéval” i „Heresis”, a także zagranicznych: „Acta historica et archeologica Mediaevalia” (Barcelona) oraz „Annales de Historia Antigua Medieval” (Buenos Aires). Był współredaktorem serii „Tempus” wydawanej w wydawnictwie Presses Universitaires du Mirail.

²⁷ M. Zimmermann, L'œuvre historique (jak w przyp. 10), s. 140.

²⁸ Por. Curriculum Vitae de Pierre Bonnassie, w: Pierre Bonnassie Doctor honoris causa, Barcelona 1993, s. 34–35.

Pomimo ogromnego dorobku naukowego, szacowanego na ponad sto publikacji (książek, zbiorów artykułów, rozdziałów w monografiach, rozpraw i recenzji naukowych) wielu spośród jego uczniów i przyjaciół podkreśla, że był to człowiek niezwykle skromny, który nigdy się nie wywyższał. Do tego stopnia, że o przyznaniu mu doktoratu *honoris causa* wielu kolegów z pracy dowiedziało się później i przypadkowo²⁹. Gdy w 1997 roku przechodził na emeryturę, jedyną formą okazania wdzięczności, jaką przyjął, był zbiór artykułów ofiarowanych mu przez grono uczniów i przyjaciół, ściśle związanych z jego seminarium³⁰. P. Bonnassie doskonale odnalazł się w roli mistrza młodszych badaczy i animatora życia naukowego. Jego seminarium cieszyło się niezwykle popularnością. Świadczyć może o tym choćby liczba dwudziestu dwóch wypromowanych doktorów w latach 1986–2003, z których wszyscy poruszali w swoich pracach doktorskich tematy silnie powiązane z zainteresowaniami badawczymi mistrza. W gronie jego uczniów znajdują się wybitni mediewiści, pracujący na Uniwersytecie w Tuluzie, m.in. Laurent Macé³¹, Hélène Débax³², a także Philippe Sénac, badacz związany obecnie z paryską Sorboną³³, czy Laure Verdon z Aix-en-Provence³⁴.

Był żonaty z Yvonne (z domu Rodrigo), mającą aragońskie korzenie, z którą miał dwójkę dzieci. Wspierała męża w działalności naukowej, współpracując z nim m.in. w tłumaczeniu na język francuski artykułu José Maria Lacarry z Uniwersytetu w Saragossie, opublikowanego w „*Annales du Midi*”³⁵. P. Bonnassie zmarł niespodziewanie na atak serca w swoim domu. Jeszcze dwa dni przed śmiercią gościł przyjaciół, a dzień wcześniej bawił się z wnukami³⁶. Jego prochy spoczywają w rodzinnym Quercy w Saint-Germain-du-Bel-Air.

Tomasz Pelech

²⁹ G. Pradalié, In memoriam (jak w przyp. 9), s. 143.

³⁰ Por. Les sociétés méridionales à l'âge féodal (Espagne, Italie et sud de la France X^e–XIII^e siècle). Hommage à Pierre Bonnassie, red. H. Débax, Toulouse 1999.

³¹ Por. np. L. Macé, Les comtes de Toulouse et leur entourage (XII^e–XIII^e siècles). Rivalités, alliances et jeux de pouvoir, Toulouse 2000.

³² Por. np. H. Debax, La féodalité languedocienne (XI^e–XII^e siècles). Serments, hommages et fiefs dans le Languedoc des Trencavel, Toulouse 2003.

³³ Por. np. P. Sénac, L'Image de l'autre : l'Occident médiéval face à l'Islam, Paris 1981.

³⁴ Por. np. L. Verdon, La voix des dominés. Communautés et seigneurie en Provence au bas Moyen Âge, Rennes 2012.

³⁵ J. M. Lacarra, «Hombres» et «tenencias» en Aragon (XI^e siècle), *Annales du Midi* 80/89, 1968, s. 485–528.

³⁶ G. Pradalié, In memoriam (jak w przyp. 9), s. 143.